

ՄԻՐՏ ԻՄ ԴԱՐՁՆԱԼ

Սիրտ իմ, դարձեալ, եկո՛ւր, խօսինք սիրալի
Աղբիւրին մօտ մեր գիւղին.
Ծաղկած է կեանքն ու դարուն է հայրենի,
Լեցունք բոյրովն արեւի:

Ես ետ կ'երթամ ահաւասիկ քայլ առ քայլ
Յիսուն ամառ եւ ձմեռ.
Խօսինք մեր հին հայկեան լեզուով հոգեզմայլ
Որ լոկ գիտէ երգել սէր:

Ես չըզտայ քեզ պէս առու բարախուն
Բըլուրներու կուրծքին տակ.
Հաշուեցի քու դարկերդ ամէն իրիկուն,
Մէկը միւսէն ներդաշնակ:

Ո՞ր քերթողին գիրքերուն մէջն ուրոնեմ
Յուզումներուդ արձագանդն.
Ո՞ր խաչին տակ դընեմ ցաւերդ համակամ,
Շուրջը լոյսէ դըրասանդ:

Թէ քեզ իրո՞նք արքայական լի բաժակ,
Սէրըդ Արաքս մ'է հոսուն.
Թէ քեզ հանեմ Մասիսի ծայրն ըսպիտակ,
Կը հալես դու սառն ու ձիւնն:

Աղքատ ծընար, աղքատ մեծցար ինձի հետ,
Բայց դուն եղար ամէնուն.
Աշխարհ կ'անցնի, մարդիկ կ'անցնին առ յաւէտ,
Դուն կը մընաս ամէնուն:

Էլտարէք, 17 Հոկտ. 1946

Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ

• Գ Ր Ա Ն Օ Ս Ա Կ Ա Ն •

ԳՈՐԳԱԳՈՐԾՈՒԹԻԻՆԸ. ՀԱՅԱՍՏԱՆ.
ՆՈՒՄ: Գրեց՝ Վ. Ս. Թեմուրճեան:
Լաքակազմ, ութ-ածալ, նկարազարդ,
էջ 224 եւ գրքին վերջ 33 միէջեան նը-
կարներ: Երեւան, 1955: Գին՝ Լաքա-
կազմ 10 ռուպլի:

Թէեւ ոչ լիակատար, այլ սակայն բա-
ւական շահեկան գործ մըն է:

Գործը կը սկսի Երկու խօսքով, ուր ար-
դէն խոսացած կ'երեւի գրողին ոչ գիտա-
կան մտայնութիւնը: Այս մտայնութիւնը,
որ կը ձգտի խորհել եւ իր անարժէք ներ-
կայացնել նոյն նիւթին մասին նախապէս
հրատարակուած այն աշխատութիւնները՝
որոնք իրեն ծանօթ են, գրեթէ ամբողջ
գործին մէջ որդի մը նման կ'ուտէ արդէն
այն քիչ նորութիւնը որ գերբը կը ներ-
կայացնէ:

Երկու խօսքին սկիզբն իսկ հեղինակը կը
գրէ. «Առհասարակ գորգագործութեան եւ
յատկապէս արեւելեան գորգերի մասին
գոյութիւն ունի բաւականաչափ գրական-
նութիւն: Այնուամենայնիւ, հայկական
գորգագործութեան մասին այդ գրական-
նութեան մէջ շատ քիչ բան կայ ասուած,
այն էլ լուրջ սխալանքներով եւ երբեմն էլ
միտումնաւոր աղաւաղումներով» (էջ 5):
Ինքն որ կեանք մը անցուցած եմ գորգե-
րու մասին ուսումնասիրութիւններ կար-
ելով օտար թէ հայերէն լեզուներով, ոչ
մէկ աստիճան հանդիպած եմ «միտումնաւոր
աղաւաղումներով» գրութեանց՝ Հայկա-
կան գորգագործութեան մասին, թէեւ
շատ հանդիպած եմ տգիտօրէն կատար-
ուած տեսութեանց եւ պատմական փաս-
տերու գործածութեանց: Իսկ ըսել որ «քիչ
տեք ու գործածութեանց» հայ գորգագործու-
րան կայ ասուած» հայ գորգագործու-
թեան մասին, ըստ իս ակնբախ կերպով
միտումնաւոր աղաւաղում է, անտարա-
կոյս հեղինակին կողմէ այսպիսի կերպով
կատարուած, պարզապէս ցոյց տալու
համար որ գորգագործութիւն եւ արհեստի

պատմութեան ի հայտ ուսումնասիրու-
թեան սկզբնաւորութիւնը Թեմուրճեանով
իսկ կը սկսի...:

Վերջապէս հեղինակը ոչ մէկ տեղ կըր-
ցեր է հաստատել իր Երկու խօսքին մէջ
ձրիարար կատարած վերադրումը՝ «հայ-
կական գորգերի ու դրանց զարգացման
նրբի մասին բուրժուական գրականու-
թեան մէջ տեղ գտած միտումնաւոր մօ-
տեցումներն ու աղաւաղումները» (էջ 6):
Իսկ բոլորովին պարզապէս խօսք է որ այս
գրողը «այս կամ այն ուսումնասիրողի
կողմից թոյլ տրուած սխալներն ու ան-
ճշտութիւնները» իբր թէ գտած է ու սըր-
բազրած կամ ճշտած:

Այս հեղինակը իր Գրականութեան տե-
սութիւն ներածութեան մէջ՝ Գ. Լեւոն-
եանի եւ ինձի կը վերագրէ «աղբիւրների
օգտագործման մէջ անպատասխանատու
վերաբերմունք» (էջ 13), սակայն ամբողջ
գործին մէջ ոչ իսկ անգամ մը վաղացու-
ցանէ իր այս ձրի յաւակնութիւնը: Դրժ-
բատարար ինքը միայն իմ բաղձով
գործերէս «Անահիտ»ի 1930 եւ 31 տարի-
ներու թիւերուն մէջ երեւցած հայ գոր-
գերու մասին յօդուածներս նկատի ունե-
ցած է, զարմանալի կերպով չի շփոթ
«Բաղմամբէս»ի մէջ եւ նոյնիսկ «Անահիտ»ի
մէջ գորգերու մասին ուղղակի եւ անուղ-
ղակի գրութիւններս, նուիրուած Որդան
Կարմիրի, Վիշապի, Կովկասեան նոր գոր-
գերու կամ Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ
մէջ հին հայ գորգարհեստի պատմութեան
մասին: Սակայն ինչ որ ա'լ աւելի զար-
մանալի է՝ սա է որ Գորգը Հայոց մօտ իմ
160 մեծագիւր էջոց աշխատութիւնս հրա-
տարակուեցաւ Ս. Ղազար, 1947ին, մինչ
ներկայ գրախօսեալ հատորը հրատարակ-
ուած է 1955ին, եւ սակայն հեղինակը ոչ
իսկ յանուանէ յիշատակութիւն մը ունի
այդ մասին, թէեւ աւելի վերջ հրատարակ-
ուած գործեր կը յիշէ: Բնական է ասիկա
նշանակութիւն պիտի չունենար, եթէ հե-
ղինակը չյաւակնէր իր գործին տալու ա-
ռաջնութիւն մը՝ որուն երբեք իրաւունք
չունէր:

Սակայն անցնինք բուն աշխատությունները: Գլուխ առաջինը կը ներկայացնէ «Պատմական ակնարկ հայկական դորդադործունեան մասին»: Հեղինակը էջերով աւելորդ մարդանշներ ընելով Որթանի կամ զանազան հիւսուածեղէններու եւ նիւթերու մասին, հազիւ վկայութիւն մը յառաջ կը բերէ իրապէս հայկական գորգի կամ կապերտի մասին՝ առնելով Քսենոփոնէն, եւ կը հասնի մինչեւ Թ. դար, վերստին յիշել կարենալու համար Հայկական դորդերու մասին: Իրականութիւնը սակայն ճիշտ հակառակն է եւ մեր մատենագրութիւնը Փաւստոսէն սկսեալ՝ բազմիցս կը յիշեն հայ դորդերը եւ անոնց դործածութիւնը, ինչպէս որ բազմաթիւ վկայութիւններով ալ ցոյց տուած եմ իմ Գորգը Հայոց մօտ դործիւ մէջ:

Հեղինակը արտառոց սխալներու ալ ենթակայ է: Էջ 27 կը գրէ «տապաւնալ կոչուած փոքր դորդեր», որոնք սակայն երբեք փոքր գորգեր չէին, այլ կըր, կաշիէ, սեղանի սփռոցներ: Տապաւնալն է միայն Փաւստոսի յիշած ակնքի, որ Ս. Գրոց «ակումբն մաշկեայ» վերծանուած է: Մեր մատենագրութեան մէջ ոչ մէկ տեղ «տապաւնալ փոքր դորդ» նշանակուած է:

Արար հին մատենագիրներէն յառաջ բերած վկայութիւնները մեծագոյն մասամբ արդէն ներկայացուած են այլուր, ինչպէս նաեւ իմ գործիւ մէջ: Ռուսական լեզուին եւ աղբիւրներուն (Թարգմանածոյ) անծանօթ մնալով, բնական է կան կարեւոր վկայութիւններ՝ որոնք ինծի անծանօթ մնացած են: Այդ նիւթերուն համար սրտանց չնորհակալ ենք հեղինակին: Այդ վկայութիւնները կ'աւելցնեն արդէն լաւ ծանօթ պատմական համբաւը հայ դորդերուն:

Էջ 32, պէտք է ըսել որ շատ ջուր կը վերցնէ Կալիկալայ (Արգուրում-Կարին քաղաք)էն Կարին-Կալիկալայ յառաջացնել խալի (գորգ) կոչումը: Կարին երբեք արհեստ-արուեստներով համբաւել կեդրոն մը չէր եւ հոն դորդաշինութեան համբաւ

մը ծանօթ չէ, որպէսզի արդարացուի նման կարծիք մը: Իրաւ է որ Փորթուկալի մէջ Ժ2. դարուն համբաւել էին «Տոտիալ» աշխինքն Եաղտէն (Պարսկաստան) բերուած կամ եկած դորդեր, սակայն անոնք հոն կը շինուէին, ինչպէս որ Լահոր կը շինուէին լաիորի (շալէրը), Երզնկա կը շինուէին Իգինկալիոյ (Երզնկայի) պուգալէմունքը: Պրն. Թեմուրճեան յառաջ բերած է մեր յիշածներէն մէկ քանի նման յիշատակութիւններ, սակայն ատոնք սրբալ ներկայացուցած է իր ընթերցողներուն: Պարսկաստանի, Կովկասի, Հայաստանի եւ Թուրքիոյ ներկայ սահմաններուն մէջ բոլոր յիշուած հին դորդերը իրենց շինավայրին անունով կը յիշուին, մինչ Արաբները կամ օտարները խալի կը կոչեն ամէն տեղ շինուած դորդերը: Բնական է որ Լահոր, Երզնկա կամ Արաբիկ շինուած իրերն ալ պարզապէս իրենց շինավայրին անունով յիշուին: Ոչ ոք Շատախի անունին շալիքը ԼԱՀՈՐԻ պիտի կոչէր:

Գալով կալի կամ խալի (գորգ) բառին ծագման, հայերէն ոտակերէնին մէջ միայն կ'երեւի հաղիւ ԺԳ. դարուն, իսկ Եւրոպայի մէջ բոլորովին անծանօթ է: Եթէ բառը Կարին քաղաքին անունէն ծագած ըլլար՝ տարակոյս չկայ որ Կարին յիշեցնող ձեւով մը յիշուած ըլլար, կամ գոնէ Կարնոյ դորդերուն համբաւել ըլլալը յիշեցնէր: Մէկըի ձգելով աւելորդ մարդանշներ՝ կը խորհիմ որ խալիի ծագումը պէտք է փնտռել քեալա, որ ըստ Գէորգ Գալի Պալաթեցիի կը նշնակէ «կարասի եւ հանդերձ տան»: Դարձեալ կեալէ, որ կը նշանակէ «խորդ, քուրճ, չուլալ»:

Պրն. Թեմուրճեան, (էջ 34), կը սխալի տապաւնալ եւ ակումբ բառերն ալ դորդին հոմանիշ նշանակելով, իսկ անդին կը մոռնայ հայերէն բառը դորդի մասին, որ առատօրէն գործածուած կը գտնենք մեր մատենագրութեան մէջ: Այդ բառը բազմակից է: Գալով գորգ բառին մեր մէջ ունեցած հնութեան, եթէ Կապուալանքի 1234-43ի արձանագրութիւնը ճիշտ է, այն ատեն նպատակ մը բերած կ'ըլլայ նիւթին,

այլապէս ատոր հնագոյն գործածութիւնը, ինչպէս ըսած էի իմ գործիւ մէջ, կ'իյնայ Յով. Պլուզի, մօտաւորապէս 1284ի ատենները:

Այս մասը աւարտելէ առաջ ըսեմ, թէ պատմական մասը ոչ միայն կիսկատար՝ նոյնիսկ խեղճ է, այլեւ շարաշարութեամբ թոյլ, մանաւանդ խճողուած, նիւթի հետ կապ չունեցող հիւսուածեղէններու յիշատակութեամբ: Անկեղծօրէն կը յուսայի որ Երեւանի մէջ, ուր նիւթ՝ ըլլալ մատենադրական, ըլլալ արհեստական՝ չի պակասիր, ուր կան պատմա-բանասիրական նիւթերու հմուտ գործներ՝ նման գործ մը աւելի ներկայանալի ներկայացուէր, քան ինչ որ մենք հոս արտասահմանի մէջ կու տանք:

Թեմուրճեան շատ աւելի դնահատելի գործ կատարած է իր գործին Բ. դիմուն մէջ, այսպէս. «Տնայնագործական գործագործութիւնը Հայաստանում եւ հայրենա երկիրներին հայաբնակ վայրերում»: Հոս այլեւս հեղինակը իր գետնին վրայ է եւ մեծ նպատակ կը բերէ նիւթին: Սակայն այս դիմուն երկրորդ հատուածին մէջ, ուր կը խօսի «Հայկական դորդերի գեղարուեստական ձեւաւորումը»ի մասին, հեղինակը դարձեալ կ'իյնայ սխալներու մէջ: Օրինակ, առանց գորգը տեսած ըլլալու՝ 1202 թուականով գորգին մասին կը գրէ. «Մեզ հասած հայկական ամենահին գորգը գտնուում է Վիեննայում»: Նախ քանի մը տեղեկութիւններ գորգին մասին, որոնք կ'երեւի թէ բոլորովին պակասեր են հեղինակին: Նախ՝ գորգը կը պատկանէր Վիեննական Միւթարեաններուն եւ առաջին համաշխարհային պատերազմէն վերջ գորգը կը ծախեն, կարծեմ Անանեան անուն Վիեննահայու մը: Վերջապէս գորգը այժմ կը գտնուի Ֆրանսա: Ինչ որ կարեւոր է այս գորգին մասին՝ սա է որ գորգը 1202էն ըլլալու հնախօսական տուեալներ չունի, թէեւ յիշատակարան անտարակոյս հին յիշատակարան մըն է: Խիստ հաւանաբար 1202էն շատ աւելի վերջ հիւսուած է գորգը եւ հիւսողը հին յիշատա-

կարանը եղածին պէս օրինակած է, հաւանաբար գորգին գծաձեւերուն գլխաւոր մասին հետ: Իսկ թէ ուրիշ Պրն. Թեմուրճեան՝ յիշատակարանին մէջ Կիրակոսի Բանանցեցոյ (Իրականին մէջ Բանասիրի. Յ. Ք.) կը կարդայ... Եւ ատկէ կը հետեւցնէ որ այս գորգը «հաւանաբար Գանձակի (այժմեան Կիրովաբադի) Բանանց հայկական գիւղում» (էջ 68) շինուած է: Անկեղծ ըլլալու համար ըսեմ որ երեւակայութեանս ամէնէն խօլ թուիչը իսկ չկրցայ հասնիլ: Եթէ յիշատակարաններ, որոնք շատ պարզ են, այսքան կամայական կերպով պիտի կարդացուին, զանոնք հասցնելով խեղաթիւրման եւ գրեթէ խաղախման՝ պարզապէս նոր քան յարմարացուած ըլլալու համար, մենք իրապէս կը ցաւինք:

Աւելի արտառոց է, (էջ 68) հաւաստում մը, որ «Բեռլինի Թանգարանում գտնուող վիշապի եւ արծուի կոուի տեսարանով անյիշատակարան գորգը գործուած պէտք է լինի Լոու-Ղազարիում, հաւանաբար 13 դարի 50ական թուականներին՝ մոնղոլներին տիրապետութեան շրջանում»: Արդեօք կարելի չէ՞ որ անգամ մըն ալ գոնէ նկարին նայէր Պրն. Թեմուրճեան, եւ մեզի ըսէր թէ հիւսողը չէկ մազ ունէր եւ ծաւի աչքեր...:

Թող ներուի մեզի եթէ աւելի չներկայենք այս չնաշխարհիկ տեսութեանց մասին: Ոչ միայն գրախօսականը աւելորդ տեղ պիտի երկարի, այլ նաեւ «Բազմալեզու»ի ամբողջ մէկ տարին պիտի չբաւէր ծուրը գոնէ շտկելու:

Խիստ ցաւալի է որ Պրն. Թեմուրճեան փուճ տեղ իր ժամանակը վատնած է եւ Խորհրդային Հայաստանի նիւթական միջոցները մոխած է, երբ կրնար շատ աւելի կարեւոր եւ օգտակար գործ տեսնել հայկական դորդերու գեղարուեստական ձեւաւորման համար, օգտագործելով մեր հնագրեան ձեռագրական հարստութեանց մէջ առատօրէն գտնուող գորգերու մանրանկարները:

Կ'երեւի թէ հեղինակը չ'ըմբռներ գեղ-

արուեստի կամ առհասարակ արուեստի զարգացման պատճառները: Նոյնիսկ արուեստն իսկ իրեն անբարենքի մնացել է, քանի որ կը ջատագովէ եւ կը գնահատէ ծառայարար լուսանկարչական կենդանագիրներու արտահանութիւններ, բոլորովին զուրկ արուեստէ: Ուշիմ դիտող մը հետեւեալեալ պիտի նկատէր ի տես այդ անհարգատ արտահանութեանց՝ որ լուսանկարչական կենդանագիրը, օրինակ Մոյ 35-դուրի (Չինացի համայնապար); ո՛րքան ծիծաղելի արուեստի հակադրութիւն մըն է իր շուրջի զարգացեալներուն: Գորգարուեստը լուսանկարչութիւն չէ, հոգ չէ թէ որքան սրտաշուք խնամքով եւ արուեստով գործուած ըլլայ կենդանագիրը:

Գիրքը ունի նաեւ ուսերէն խտացեալ թարգմանութիւն: Յետոյ կը տրուի Յաւելում, ուր կան զանազան նիւթեր դործին վերաբերող: Սակայն ոչ մէկ պատճառ կը գտնենք հոն հրատարակուած տեսնելու Լուդովիկոս Ժ. Ի, Ռիչլիոյի եւ Կոլբերի նամակին եւ հրովարտակներու բնագիրը եւ անոնց թարգմանութիւնը. արդեօք Պր. Թեմուրեան կ'ուզէ ցոյց տալ որ Փրանսերէն ալ գիտէ: Ինծի ծանօթ են աւելի քան յիսուն նման վաւերացութիւններ, եւ եթէ գործ մը պէտք էր խնդրել նիւթին հետ կապ չունեցող երեք փաստաթուղթերով՝ կը խորհիմ որ 50 հատ աւելի լաւ խնդրած պիտի ըլլար:

Գալով նկարներուն՝ բացի 2, 3ա, 4, 5ա, 6, 8, 10, 12, 21, 22, 24-32, մնացեալները աւելորդ եւ անարժէք արտահանութիւններ են, ու որեւէ կերպով նպաստ մը չեն բերեր հայ գորգարուեստին:

THE REIGN OF AL-MU'TASIM. By Abu Ja'far Muhammad bin Jarir Al-Tabari: Թարգմանեց եւ ծանօթագրեց անգլիերէն՝ Elma Marin: Լաքսկազմ, մեծ ուրաժալ, էջ 18 եւ 142, Նիւ Հէյվըն,

Քընդիքէթ, 1951: American Oriental Societyի հրատարակութիւն:

Ընտիր եւ կարեւոր աշխատութիւն մըն է Տաբարիի գործին այս թարգմանութիւնը եւ աղբիւր մըն ալ մեր պատմութեան Թ. զարու շրջանին համար:

Ալ-Մուդալիմ խալիֆան Պադուատի՝ գահակալեց 833-842 շրջանին: Իր օրով Հայաստան ալ ենթակայ եղաւ յարձակումներու եւ ճնշումներու՝ արաբներէն: Հայ եւ Արաբ մարտնչութիւններուն զերակատարներն էին՝ Սահլ որդի Սմբատի, Եսայի Ստեփաննոսեան, Բաբակ, Աֆշին, Բուղայ Երէց (քանի որ երկու եւ Քուղաները, որոնցմէ միայն մէկը ծանօթ է Հայոց), եւ այլն:

Տաբարիի պատմութեան այս մասը կարեւոր նիւթ կը պարունակէ Աղուանից Արանշահի կամ Հայկազեան իշխաններու պատմութեան համար: Յարգ մոռցուած եւ անտես առնուած մեր պատմութեան մէջ նշանաւոր եւ կորույր հերոս մը, Սահլ որդի Սմբատի, կը յայտնուի գրեթէ վիպական: Ինքն Տաբարիի այս գործէն օգտուելով է որ գրեցի այս էջերուն համար Սահլ իսկ Սմբատ եւ իր գերդաստանը, Աղուանից նշանաւոր այդ տոհմին պատմութիւնը, հերոսական եւ կորույր կերպով հայտնակ:

Ներկայ անգլիերէն թարգմանութիւնը խղճամիտ կերպով ծանօթագրուած, եւ դիւրամատչելի՝ հատորին ետեւ գետեղուած ցանկերով, խոշոր նպաստ մըն է Թ. զարուն մեր չգրուած պատմութեան համար, մանաւանդ շատ կարեւոր սրբագրիչ մը՝ կարգ մը սխալ վերծանումներուն համար, որմէ այնքան կը տառապի մեր պատմութիւնը իր բոլոր շրջաններուն համար ալ:

Տաբարիի այս հատուածը կարեւոր է նաեւ Բիւզանդ - Արաբական կռիւներու պատմութեան համար: Տաբարի կը վկայէ որ Աֆշին Բիւզանդիոնի դէմ իր արշաւանքին առեւ յառաջացած էր մինչեւ Դամասկոս (Թոքաթ կամ Եւֆրոսի): Հայաս-

տան կը յիշուի բաղմիցս, նաեւ Վրաստան եւ Աղուանք:

Ահաւասիկ Արաբ ճոխ պատմագրութեանն պատմիկ մը եւս, որ խիստ արժէքաւոր նպաստ կը բերէ մեր պատմութեան առանց ատոր՝ մեր պատմութիւնը զրկուած պիտի ըլլար հերոսական դէմքի մը եւ գերդաստանի մը ծանօթացած ըլլալէ:

ՀԱՅ ՔԱՐՏԵԶԱԳՐԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ 260 ՏԱՐՈՒՄ: - Համառօտ ակնարկ Հ. Ս. Ստեփանեան: Լաքսկազմ, փոքր ուրաժալ, էջ 160, ծալըւած մէկ նկարով: Երեւան, 1957: Գին՝ 5 ռուպլի, կազմով:

Խիստ չահեկան նիւթ մըն է որ մեր մէջ առաջին անգամ ըլլալով կը մշակէ Ստեփանեան՝ իր այս հատորիկով: Քարտէզագրական շրջանը, որ կը սկսի 1695 թուականով, կը հասնի 1955: Նախ խումբ մը վանանդեցիներ՝ Ամսթերտամի մէջ հրատարակեցին (1695ին) Համառաբաժ Աշխարհացոյցը: Ստեփանեան, որ մեղի կուտայ հրատարակուած բոլոր ծանօթ քարտէզներու ցանկը, կը խօսի անոնց պարունակութեան մասին, կը սրբագրէ ինչ ինչ սխալներ, կատարած է խղճամիտ գործ մը՝ ներկայանալի կերպով: Սակայն պէտք է յայտնենք մեր յուսախաբութիւնը քարտէզներու գծագրիչ-փորագրիչներուն վերայէն իր լուրթեամբ անցնելուն համար: Այսպէս կը շարունակուի անծանօթ մնալը 1695ի Համառաբաժ Աշխարհացոյցի փորագրիչ-գծագրիչ Աբրահմոս եւ Պետեր Շխոնբեկ եղբայրներուն ինքնութիւնը, անոնց իբր փորագրիչ-գծագրիչ ունեցած համբաւը:

Փորագրիչ-գծագրիչներու մասին կը շարունակուի նոյն լուրթիւնը՝ վեներիկ, Ս. Ղազար հրատարակուած աշխարհացոյցներու մասին, նոյնիսկ Այսրեան հօր հրատարակած աշխարհագրութիւն մասին:

Տարակոյս չկայ որ վանանդեցիք չէին

գծագրիչ-փորագրիչները աշխարհացոյցին: Նոյնպէս տարակոյս չկայ որ իրենց ցուցմունքները պիտի չբաւէին նման աշխարհացոյց մը իր ժամանակին համար՝ արդիական եւ կատարեալ ընելու: Վերջապէս աշխարհացոյց գծելը ուսումնասիրական խոշոր աշխատանք մը ըլլալէ զատ՝ վարպետ գծագրիչ արհեստաւոր մը ըլլալու կարիքը ունի: Ստեփանեան ոչ իսկ կը ջանայ բացատրել թէ Մատթէոս Յովհաննէսեան վանանդեցիին կրնա՞ր խմբագրել նման համառաբաժ աշխարհացոյց մը: Եթէ կրնար, ո՞ր, որո՞ւ քով եւ ո՞րքան ժամանակ ան կրցաւ այդ բարդ գործը սորվիլ: Ոչ ալ գոհացուցիչ է գործին մէջ ներկայացուած գէմքերուն կենսագրութիւններուն բաժինը: Պէտք էր որ գոնէ համառօտ կերպով անոնք ներկայացուէին, մանաւանդ անոնց կրթութեան մասին տեղեկութիւններ տրուէին:

Այս գործին մէջ ալ սպրդած են խժաւուր, անհեթեթ եւ անհարգատ օտար բառեր, որոնք իբր գլոբուս, պրոյեկցիա, տեխստ, տեխնիկա, կոնտուր, արշիպելագոս... են, ծաղկախառն պէս կ'եղծանեն հնարարեան եւ անգլագական մեր լեզուն:

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՈՐՈՏՆԵՑԻՈՅ ՎԵՐԼՈՒԹՈՒԹԻՒՆ ՍՏՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆՑ ԱՐԻՍՏՈՏԵԼԻ: - Ռուսերէն թարգմանեալ՝ Ա. Ա. Աղամեանի եւ Վ. Կ. Չալոյեանի կողմէ, ռուսերէն ներածութեամբ: Ուրաժալ, լաքսկազմ, էջ 347: Երեւան, 1956: Գին՝ կազմով 12 ռ. 60 կոպէկ:

Բնագրային արժէքաւոր այս հրատարակութիւնը գծախառնար ինծի կը մնայ անմատչելի իր ներածութեամբ: Հայերէն բնագրին դէմ հրատարակուած է ռուսերէն թարգմանութիւնը: Հայերէն բնագիրը կատարուած է համեմատութեամբ Երեւանի Պետական ձեռագրատան բոլոր օրինակներուն: Այդ ձեռագիրներն թիւք՝

3138 (1631էն), 1693 (անթուական), 8503 (ԺԵ. դար), 4268 (անթուական), 5931 (1383էն), 1649 (անթուական), 1701 (1412էն), 5674 (1416էն), 1921 (1492էն), 1695 (անթուական), 1699 (անթուական), 5614 (1543էն) և 8383 (անթուական):

Այսպէս այս կարեւոր գործին հրատարակութիւնը միայն հոս արձանագրելով կը գոհանամ: Որոշ է որ բնագիրը հրատարակուած է խնամքով և ձեռագրական տարբերութիւնները նշանակուած են դրօշակներով:

ANCIENT HISTORY OF WESTERN ASIA, INDIA AND CRETE. By Bedrich Hrozny; Լաքսակալ, ութաձալ, էջ 260 և երկու աշխարհացոյց, նկարագրող, - Նիւ Եորք, 1953:

Մեծանուն և կարող Չեխ հայագէտ Հրոզնի այս գործը թէ՛ կարեւոր և թէ՛ խիստ շահեկան է իր տեսութիւններով:

Ինչ որ զիս մասնաւորապէս կը շահագրգռէ՝ Կրէտէ կղզիին հնագրական մշակոյթին նուիրուած լուսարանութիւններն են:

Հրոզնի կը խորհի որ «Սուբար-Սուրի-ներու ցեղային որակները ժառանգուած են Իրանցիներէն, Ասորիներէն, Հայերէն, Հրեաներէն և Հիթիթներէն» (էջ 111): Իսկ խօսելով Հիթիթական կայսրութեան անկման մասին՝ Հրոզնի կը գրէ. «Քչուած Իլիւրեանցիներէ, Փոլիւգացիներէ, Հայերէ, Թրակիացիներէ, Միսայեաններէ և ուրիշ Պալէստինեան ժողովուրդներէ, անոնք յառաջացան, անցան Վոսիորը և կործանեցին Հիթիթական կայսրութիւնը, իր բոլոր հպատակներուն և թշնամիներուն հետ, որոնք Փոքր Ասիոյ և Սուրիոյ մէջ

կը բնակէին: Անոնց յարձակումը կանգ չառաւ մինչեւ Եգիպտոսի սահմանները, շնորհիւ քսաներորդ հարստութեան Փարաւոր Ռամսէս Գ-ի: Այսպէս ինկաւ հզօր Հիթիթական կայսրութիւնը, սակայն այդ մասին բան մը չ'ըսուիր արքունի Հիթիթական դիւաններուն մէջ, կործանումը շատ անակնկալ և անսպասելի էր» (էջ 134): Հրոզնի խօսելով Սուրիներէնի մասին կ'ըսէ. «Կարեւոր է նկատել որ Սուրիներէնը սերտ կերպով կապուած է Ուրարտացոյց լեզուին, որոնք հաստատուեցան Հայաստանի մէջ նախ քան Քրիստոս՝ առաջին հազարամեակին, նախ քան Հնդ-Եւրոպական ներխուժողներուն գալը» (էջ 110):

Հրոզնի այս գործը հետաքրքրական կերպով պատկերազարդուած և առ հասարակ ունէ ընթերցողի ըմբռնելի կերպով գրուած մեծարժէք աշխատութիւն մըն է և կարեւոր աղբիւր մը Սուբարիներու, Սուրիներու, Հիթիթներու, Կրէտէի պատմութեանց մասին, որոնք ընդլուզուած ժամանակուան Եգիպտական, Ասորական պատմութեանց հետ, ընտրեւազոյն համապատկեր մը կու տան մեզի հնագրական այդ ժողովուրդներուն և իրենց բարձրորակ մշակոյթի մասին:

Անշուշտ խոշոր նպատակ մը պիտի ըլլար մեր պատմագիտական մատենագրութեան համար թարգմանուած և հրատարակուած տեսնել այս աշխատութիւնը: Բնական է, ինչ որ պիտի խրաչեցնէր ունէ հրատարակիչ և թարգմանիչ այս գործին՝ պիտի ըլլար նկարներուն արտատպութեան բազմաձև ըլլալը: Սակայն Եթէ մեր մատենագրութեան մէջ անկա ճանաչողութիւն թարգմանութեամբ մը, պատկերներուն բազմաձևութեան հարկերապատիկ աւելի կորուստ մը պիտի ըլլայ մեր սերունդին համար:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲՈՍԱՅԱԾԵՆՔ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐԷՆ

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ Վ. Ռ. - Երեւանի խնամութիւնը 18րդ դարի վերջերում (1780-1800): ՀԱՍՈՒ ԳԱ Հրատարակ, 1958, էջ 227:

ԹԷՔԷԷԱՆ ՎԱՀԱՆ. - Երկեր: Կազմեցին և խմբագրեցին Վաղարշակ Նորինց և Սողոմոն Տառնիցի: Երեւան, Հայպետհրատ, 1958, էջ 497:

ՀԻՒՍԵԱՆ ՄԻՆԱՍ. - Գրիգոր Զօհրապ: Կեանքը և ստեղծագործութիւնը: Երեւան, Հայպետհրատ, 1957, էջ 375:

ՂԱՅԱՆՈՐԵԱՆ Կ. - Սանահնի վանքը և նրա արձանագրութիւնները: ՀԱՍՈՒ ԳԱ Հրատարակ, 1957, էջ 375:

ՄԱԿԱՐԵԱՆ Ա. - Երուանդ Օտեան: Երեւան, 1957, էջ 184:

ՄԵԼԻՔԵԹԵԱՆ Վ., ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ Յ. - Ուրուգոյի Սովետական Հայաստանի պատմութեան: Երկրորդ պրակ (1926-1934):

ՄԵԼԻՔ - ՕՀԱՆՁԱՆԵԱՆ Կ. - Էջեր հայ միջնադարեան գեղարուեստական արձակից: ՀԱՍՈՒ ԳԱ Հրատարակ, 1957, էջ 284:

ՄՈՎՍԻՍԵԱՆ Ա. Խ. - Ուրուգոյի Հայ դպրոցի և մանկավարժութեան պատմութեան: ՀԱՅՊԵՏՈՒՄԱՆԿԱՆՈՒՄ, Երեւան, 1958, էջ 527:

ԱՆԽԱՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ Հայաստանի Պետական Պատմական Թանգարանի: ՀԱՍՈՒ ԳԱ Հրատարակ, Երեւան:

Հատոր Ա. (1948), էջ 301:

Հատոր Բ. (1950), էջ 278:

Հատոր Գ. (1950), էջ 167:

Հատոր Դ. (1952), էջ 255:

ԹԵԻՆԵԱՆ ԲԱԳԱՐԱՍ. - Երջանիկ տարեգիրք, Իթ. տարի: Խաթալու, 1958, էջ 188 (մեծադիր):

ՄԻՍԱԲԵԱՆ ՇԱԽԱՐՇ. - Օրեր և ժամեր: Փարիզ, 1958, էջ 669:

ՄԱՊԵԱՆ ՊՕՂՈՍ. - Միջնադար - Գրական Տարեգիրք: Ա. տարի 1957: Պէյրուք, տպ. Հայկ. 1957, էջ 332:

ՊԱՅՔԱՆ - Բացառիկ 1958 տարւոյ: Պոսքն, տպ. Պայքար, 1958, էջ 324:

BANATEANU Glia V. — La fresque en Arménie à l'époque ancienne et au moyen âge. (Extrait des «Studia et Acta Orientalia» I, 1957, pp. 49-63). Bucarest, 1958.

BANATEANU Glia V. — Les Arméniens des inscriptions de Behistun. (Extr. «St. et Acta Or.» I, 1957, pp. 65-81). Bucarest, 1958.

BANATEANU Glia V. — La plus ancienne mention arménienne à propos des Bulgares colonisés dans l'Arménie ancienne. (Extr. «St. et Acta Or.» I, 1957, pp. 354-356). Bucarest, 1958.

BANATEANU Glia V. — Comptes rendus. (Extr. «St. et Acta Or.» I, 1957). Bucarest, 1958.

DOWSETT C. J. F. — A Neglected Passage in the History of the Caucasian Albanians. (Reprinted from the BSOAS., 1957, xix/3).

POLADIAN TERENIG. — A collection of Prayers. Calcutta, Mullick Press, 1958, pg. 139.

RAPHAELIAN H. M. — Signs of Life. A Pictorial Dictionary of Symbols. New York, Anatol Sivas Publ. 1957, pg. 125.

SIRUNI H. Dj. — Nécrologie. (Extr. «Studia et Acta Orientalia» I, 1957, pp. 387-391). Bucarest, 1958.

SIRUNI H. Dj. — Pour une bibliographie arménienne. (Extr. «St. et Acta Or.» I, 1957, pp. 348-350). Bucarest, 1958.

SIRUNI H. Dj. — Les manuscrits arméniens. Données bibliographiques. (Extr. «St. et Acta Or.» I, 1957, pp. 265-280). Bucarest, 1958.

ZUMBULLIAN G. Kévork. — Le jeu des Cerfs-volants et leur construction. Paris, Impr. Moderne, 1957, pg. 94.

ՏԱՐԵԿԱՆ ԲԱԺՆԵԳԻՆ

Խոսքի համար . . . 3000 Լիր
Արտատպման համար . . . 6 Տրաք
Մեկ թիւը՝ 250 լիր - 0,50 Տրաք

PRIX DE L'ABONNEMENT ANNUEL

Pour l'Italie. . . 3000 Lires
Pour l'Etranger . . . 6 Dollars
Le Numéro: 250 Lires - 0,50 Dollars

Direzione - Amministrazione - Pubblicità - Abbonamenti — Isola San Lazzaro - Venezia (Italia) - Tel. 60-104
Autorizzazione Tribunale di Venezia, 14 Genn. 1954, N. 153 del Registro. - Proprietario: Congr. Mechitarista di Venezia.
Direttore responsabile: P. MESROBIO Dr. GLANASCIAN. — Tipografia Armena di S. Lazzaro in Venezia

